

УДК 316.144

*Чопей В. С.,
директор Карпатського
інституту підприємництва
університету "Україна"*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП І ОСНОВА СВІТОГЛЯДНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

У статті аналізується толерантність як принцип і основа світоглядної парадигми сучасних студентів. Доведено, що становлення толерантності як принципу й основи світоглядної парадигми сучасних студентів виступає своєрідним містком від минулого – звільнення системи освіти від ідеології тоталітаризму – до майбутнього, чим є остаточне утвердження світоглядного плюралізму та зміцнення авторитету демократії, зокрема і в освітньому середовищі.

Ключові слова: толерантність, становлення та виховання толерантності, комунікативна толерантність.

В статье анализируется толерантность как принцип и основа мировоззренческой парадигмы современных студентов. Доказано, что становление толерантности как принципа и основы мировоззренческой парадигмы современных студентов выступает в качестве своеобразного мостика от прошлого – освобождения системы образования от идеологии тоталитаризма – к будущему, чем является окончательное утверждение мировоззренческого плюрализма и укрепление авторитета демократии, в частности и в образовательной среде.

Ключевые слова: толерантность, становление и воспитание толерантности, коммуникативная толерантность.

This article analyzes the principle of tolerance as the basis and ideological paradigm of modern students. It is proved that the development of tolerance as the principle and foundation of modern students ideological paradigm serves a bridge from the past – the liberation of the education system from the ideology of totalitarianism – to the future, what is the final approval of ideological pluralism and strengthening the authority of democracy, particularly in the educational environment.

Keywords: *tolerance, establishment and tolerance education, communication and tolerance.*

Важко заперечити, що в межах традиційного розуміння толерантність безпосередньо пов'язується з розумінням культури, творчості та особистісної самоідентифікації. У цьому контексті завжди в першу чергу підкреслювалося, що толерантність – це “якість культури (моральної, правової, політичної) кожного суспільства, будь-якого соціального прошарку, кожного громадянина, не зважаючи на стать, вік, етнічну, конфесійну та расову належність. Основна вимога толерантної культури полягає в тому, що вільне дотримання кожним громадянином, суспільною групою, суспільством вільно обраних моральних, соціально-політичних, світоглядних уподобань, що передбачає їх лояльне, терпиме, не вороже, поважне ставлення до аналогічного вибору інших” [13, с. 9].

Метою статті є аналіз толерантності як принципу й основи світоглядної парадигми сучасних студентів.

Л. Бобовнікова, аналізуючи процес становлення поняття і феномена “толерантність” у західноєвропейській культурі, демонструє, що в основі природи толерантності лежать конфліктний консенсус між релігійною та світською культурами, який результується в сучасному пов'язуванні толерантності, перш за все, зі свободою вибору індивіда, з наявністю можливості його вільного самовизначення [1, с. 108–111].

В свою чергу, сучасний підхід до аналізу толерантності включає такі аспекти:

– розрізнення на рівні власних переконань і поглядів особистістю неприйняттого, до котрого все-таки можливо ставитися стримано, та неприйняттого, до якого, згідно зі встановленими нормами, конкретного суспільства не можна ставитися терпимо;

– рефлексування та узгодження з моральними цінностями нових явищ й процесів, які відбуваються у суспільстві, в законодавчій ініціативи;

– надання більших переваг найслабкішим групам (внаслідок нерівномірної реалізації інтересів різних соціальних груп) та зменшенні шкоди, яка завдається найсильнішим групам [2, с. 77–80].

О. Казновецька, встановлюючи статус антропологічної толерантності як світоглядної передумови існування людської спільноти в цілому [7, с. 31–35], зауважує, що в сучасному розумінні цей термін поєднує у своєму змісті “стриманість” (від втручання) та “визнання” (прав і свобод іншої людини). Це автор пояснює тим, що стриманість щодо заборони неминуче має переростати у визнання персональних відмінностей, а тому поняття толерантності отримує кілька рівнів прикладання. Так, згідно П. Рікера, такими рівнями є: 1) інституційний (державний); 2) культурний (де стикаються погляди, течії й інтелектуальні школи, де зіштовхуються фундаментальні позиції щодо Іншого); 3) релігійний і теологічний (де здійснюється деяке певне визначення істини, наприклад, істина в любові до ближнього) [9, с. 315]. Тому критерієм розвинутості правової держави є, на думку філософа, “амплітуда свобод”, котра впливає з толерантності як стриманості; до стриманості додається визнання права на існування відмінностей та права на матеріальні умови для здійснення їхнього вільного вираження.

Приймаючи окреслену позицію, думаємо, є сенс тлумачити толерантність як активне прийняття Іншого: таке бачення включає не лише пасивне визнання та стриманість по відношенню до Іншого, але й прагнення зрозуміти і досягти компромісу. Саме в цьому, власне, і полягає відмінність між поняттями толерантності та терпимості (останнє обмежене значеннями пасивного). Пасивна терпимість, по суті, близька до пасивного нігілізму (Ф. Ніцше [див.: 5]) – який може бути не таким вже й далеким від кризи гуманізму [4, с. 36–39].

Толерантність дедалі активніше включається в освітні та виховні доктрини, а прикладна реалізація цих доктрин націлена на формування такої особистості, яка здатна функціонувати й реалізувати себе в умовах світу, що глобалізується. Адже в умовах актуалізації якісної своєрідності етнічних спільнот і цивілізацій та одночасної необхідності повсюдної інтеграції, все більш неприйнятним стає беззастережний егоцентризм. Відповідні положення висувають дослідники сучасної філософії та психології освіти й виховання – А. Асмолов, О. Грива, В. Лекторський, В. Шалін та ін. Також дотичними є роботи, присвячені з’ясуванню сутності терпимості та толерантності в онтології суспільної свідомості й самосвідомості, місця толерантності у процесі набуття особистісної цілісності, толерантності в суспільстві з ринковою економікою, проблеми міжетнічної

та міжкультурної толерантності, толерантності як категорії відносин, толерантності як особистісної риси, толерантності як складової молодіжної свідомості, комунікативній толерантності, толерантності як етико-психологічної проблеми діяльності педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

На окрему увагу в контексті нашого дослідження заслуговують погляди, в яких аналізуються можливі механізми адаптації світогляду до сучасних умов і тенденцій. Так, А. Бойко вказує, що серед найбільш ефективних факторів і напрямів структурування та впорядкування світогляду людини пострадянської епохи – формування й ствердження ідеології ненасилля як єдино можливого засобу вирішення гострих соціальних проблем, толерантного ставлення до “інших”, усвідомлення своєї відповідальності та її перерозподіл із соціальних інститутів на себе, пріоритетний розвиток освітньої галузі [3]. Саме в рамках освітньої галузі найбільш реально можна впливати на світогляд студентської молоді. С. Савченко в авторській концепції обґрунтовує точку зору, що в усьому різноманітті соціального оточення студентства ВНЗ як інститут соціалізації володіє більш сильним соціалізаційним потенціалом, але реалізуватися він може лише в тому випадку, якщо адекватно сприймається соціальним оточенням студента [10, с. 159–164].

А. Скок виокремлює комунікативну толерантність як найбільш важливу для системи освіти, справедливо стверджуючи, що саме комунікативна толерантність лежить в основі взаємної довіри й розуміння, сприяє вияву доброзичливості, допомагає встановленню позитивного психологічного клімату в педагогічних колективах, студентських групах. У освіті комунікативна толерантність “складає основу педагогічного спілкування викладача й студента, сутність якої зводиться до таких принципів навчання, які створюють оптимальні умови для формування культури гідності, самовираження того, хто навчається, виключають страх перед неправильною відповіддю, призводять до активної діяльності на лекціях та семінарах” [12, с. 79–84]. Ясно, що толерантність спілкування є чи не найважливішою для виховання відповідних якостей у студентів, але ж не будемо забувати, що спочатку повинна бути толерантність мислення, свідомості й емоцій – а вже потім, як вона реалізується в спілкуванні.

Тим більше, ми не можемо об’єднувати все різноманіття відносин в навчальному закладі під поняттям комунікативної толерантності. Толерантність в освіті – це і толерантні взаємини між викладачами та студентами, і в самому студентському середовищі. Але це також

і виховання толерантності, навчання їй студентів. Адже саме від ступеня толерантності сучасного студента, врешті-решт, залежить загальний ступінь толерантності нашого суспільства через 10, 15, 20 років.

Виховання толерантності у студентів важливе не тільки тому, що це наша можлива майбутня еліта, а також і тому, що на студентські роки припадає процес самоутвердження молодого людини, коли відбувається пошук форм, засобів, шляхів особистісної актуалізації. Студент, за визначенням, більш сприйнятливий до нових ідей та ідеологій, чому б не репрезентувати йому в доступній атрактивній формі ідеологію толерантності?

Навіть якщо студент до вступу у ВНЗ не був особливим прибічником толерантного ставлення, ця його позиція може бути змінена в процесі навчання – і цьому теж сприяють специфічні риси студентства. Адже у вищому навчальному закладі не лише дають знання та інформацію – студентів також вчать критично й творчо ставитися до інформації. Це може стимулювати зміну поглядів.

Ставлячи питання: що конкретно треба робити керівництву та викладачам ВНЗ для того, щоб толерантність стала світоглядною основою мислення й життєдіяльності сучасного студента – корисно, за Т. Троїцькою, звернутись до філософської антропології, яку можна тлумачити як гідну методологію освітніх дій щодо формування толерантності. При цьому авторка виокремлює такі рівні отримання нового знання: світоглядний, епістемологічний, гносеологічний, праксеологічний. Коли ми говоримо про те, якими способами та засобами можна формувати толерантність у студентів, то особливого значення набувають гносеологічний і праксеологічний рівні. На першому з них розробляються норми, настанови, регулятиви, методи й процедури. На другому – формуються інструменти теоретизації та методологізації педагогічної практики, тобто розробляється конкретний інструментарій.

У зв'язку з останнім – не применшуючи аксіологічної пріоритетності толерантності як наукової категорії, зняряддя соціокультурного пошуку та поняття онтологічно укоріненого – наразі варто підкреслити її суспільно-практичну інтенційність і значущість. І це в першу чергу стосується освітнього простору, призначеного не лише для обговорення та визнання толерантності як цінності, а й для прикладного її формування і поширення серед молодого покоління.

Є лише два провідні напрями виховання толерантності в освітньому середовищі. Перший – повільний, але надійний, – виховання студентів

власним прикладом. Другий з неминучістю доповнює перший, адже далеко не кожен викладач і представник адміністрації ВНЗ повсякчас демонструє толерантність у своїй діяльності, тому другий напрям – проведення спеціальних тренінгів толерантності, яких стає все більше, але частіше вони фінансуються, на жаль, іноземними спонсорами: громадськими організаціями тощо. Проте такі тренінги цілком можуть виконати свою роль точкової ініціативи та прискорення процесу зафарбовування толерантності як світоглядної основи життєдіяльності молодого покоління.

Без сумніву, дискурс толерантності здійснюється в певному вербальному середовищі та опосередкований відповідним рівнем культури спільноти. Отже, підвищення загального рівня культури студентів є необхідною передумовою виховання толерантного ставлення до інших, та саме вивчення кількох мов є позитивним фактором, що сприяє розвитку толерантності. Мова також багато значить для толерантності, оскільки вона передає категорії та структуру значень, через які ми розуміємо себе й інших, формуємо свої думки та світогляд.

Д. Сепетий обґрунтовує у своїй дисертації [11, с. 16], що перспективи утвердження світоглядної толерантності пов'язані з етичним розумінням значення світоглядної свідомості – визнанням первинності морального щодо світоглядної свідомості. Здається, нічого нового в цій тезі немає, адже вона подібна до відомого імперативу І. Канта та інших формулювань генерального правила співіснування людей. Проте на основі дисертації Д. Сепетого можна отримати більш прикладне і конкретне бачення. Він стверджує, що стабільність і розвиток демократичного суспільства в умовах світоглядного плюралізму потребує консенсусу критичної маси цього суспільства щодо основних моральних норм і цінностей, які по-різному обґрунтовуються різними світоглядними доктринами або узгоджуються з ними. Для підтримання та зміцнення такого консенсусу потрібне вільне вироблення людьми власної морально-ціннісної і світоглядної позицій у процесі раціональної дискусії, учасники якої керуються принципом універсалізації норм. Таким чином, ми зазначили всі ті моменти, що забезпечують конкретику створеної автором картини вирішення наукової проблеми формування світоглядної толерантності. Їх повною мірою можна використовувати для формування толерантності в студентському середовищі і для виховання в них вміння толерантного співжиття в соціумі.

Толерантність є вираженням світогляду цілісності, всеєдинства, тому для її виховання в студентів можуть активно використовуватись технології забезпечення інтегративності. Інтегративність навчально-вихованого процесу включає такі аспекти:

- 1) інтегративність змісту всіх предметів, що входять у цикл підготовки фахівця того чи іншого напрямку;
- 2) єдність теоретичної та практичної підготовки;
- 3) єдність навчальної й науково-дослідницької діяльності студента;
- 4) єдність навчальної діяльності студента і науково-дослідницької діяльності викладача та ін. [8, с. 38–42].

У прикладному аспекті для того, щоб забезпечити толерантність як основу світогляду студентів, необхідні певні зусилля з боку викладачів в напрямі опанування цією складовою їх професійної діяльності:

– по-перше, необхідна шаноблива поблажливість і педагогічна терпимість з боку викладачів до студентів, які забезпечують вміння уважно вислухати навіть помилкову відповідь студента і зробити цю відповідь предметом колективного обговорення;

– по-друге, вона передбачає особистісну орієнтацію навчально-виховного процесу;

– по-третє, в такий спосіб стає можливим виховання активно-толерантного члена суспільства, здатного здійснювати вільний творчий вибір і нести за нього повну відповідальність.

О. Грива в дисертаційному дослідженні узагальнює головні якості толерантної особистості як мету процесу формування молоді: готовність прийняти інших такими, якими вони є, взаємодіяти з ними на основі згоди; орієнтація на конструктивну взаємодію з іншими членами суспільства; самостійність, критичне мислення, когнітивна складність і схильність до посибілістського мислення, що допускає Іншість та багатоваріантність; здатність до змін та відкритість для нового, спроможність до інноваційної діяльності [6].

Також, з точки зору прикладних освітньо-виховних впливів, у пригоді може стати ідея, згідно якої толерантність є складовою забезпечення гуманістичної спрямованості самореалізації особистості.

У цілому, можна зробити висновок, що становлення толерантності як принципу й основи світоглядної парадигми сучасних студентів виступає своєрідним містком, який ми перекидаємо від минулого – звільнення системи освіти від ідеології тоталітаризму – до майбутнього, чим є остаточне утвердження світоглядного плюралізму та зміцнення авторитету демократії, зокрема і в освітньому середовищі. Тобто саме

від цього містка – від того, наскільки надійним він буде вибудований – залежить, як скоро настане це окреслене майбутнє, і наскільки ефективним буде результат.

Таким чином, ще одним важливим впровадженням у навчально-виховний процес є комунікативна толерантність, що лежить в основі взаємної довіри й розуміння, сприяє вияву доброзичливості, допомагає встановленню позитивного психологічного клімату в педагогічних колективах, студентських групах і базується на певних принципах, а саме: принцип співчуття забороняє нав'язувати іншому власні погляди чи засоби – немає значення, наскільки загальнообов'язковими людина сама їх вважає; принцип згідності означає взаєморозуміння й узгодженість дій окремої особистості з діяльністю та бажаннями інших людей; принцип компромісності передбачає визначення варіанта поведінки, прийняттого для всіх зацікавлених або конкуруючих у тому чи іншому питанні осіб.

У цілому, можна зробити висновок, що становлення толерантності як принципу й основи світоглядної парадигми сучасних студентів виступає своєрідним містком, який ми перекидаємо від минулого – звільнення системи освіти від ідеології тоталітаризму – до майбутнього, чим є остаточне утвердження світоглядного плюралізму та зміцнення авторитету демократії, зокрема і в освітньому середовищі. Тобто саме від цього містка – від того, наскільки надійним він буде вибудований – залежить, як скоро настане це окреслене майбутнє, і наскільки ефективним буде результат.

Література

1. Бобовникова Л. А. К вопросу о возникновении и осмыслении феномена “толерантность” в Западной Европе / Л. А. Бобовникова // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 65. – С. 108–111.

2. Бобовникова Л. О. Сучасні аспекти дослідження поняття “толерантність” / Л. О. Бобовникова // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 56. – Т. 1. – С. 77–80.

3. Бойко А. І. Світоглядні орієнтації пострадянської людини (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / А. І. Бойко. – О., 2002. – 19 с.

4. Воронюк О. Л. Вища толерантність як результат подолання пасивного нігілізму (на основі аналізу філософії Фрідріха Ніцше) / О. Л. Воронюк // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 34. – С. 36–39.

5. *Гранье Ж.* Ницше / Гранье Жан ; [пер. с фр. В. А. Чернышева]. – М. : Астрель, 2005. – 158 с.

6. *Грива О. А.* Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософ. наук : 09.00.10 “Філософія освіти” / О. А. Грива. – К., 2008. – 32 с.

7. *Казновецька О. В.* Антропологічна толерантність як світоглядна передумова громадянського суспільства / О. В. Казновецька // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 34. – С. 31–35.

8. *Коновалова В. Б.* Деякі аспекти системи професійної підготовки фахівця-викладача вищого навчального закладу / В. Б. Коновалова // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – Х., 2001. – № 27. – С. 38–42.

9. *Рікер П.* Толерантність, нетолерантність, неприйнятне / П. Рікер // Навколо політики. – К., 1995. – 315 с.

10. *Савченко С. В.* Соціалізація студентської молоді в умовах регіонального освітнього простору / С. В. Савченко. – Луганск : Альма Матер, 2003. – 406 с.

11. *Сепетий Д. П.* Плюралізм як напрям розвитку світоглядної свідомості суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / Д. П. Сепетий. – Запоріжжя, 2008. – 16 с.

12. *Скок А. Г.* Комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу / А. Г. Скок // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 34. – С. 79–84.

13. Толерантность / общ. ред. М. П. Мчедлова. – М. : Республика, 2004. – 414 с.